

A „Fehér Lovag”

A Hunyadi-mítosz kérdéséhez a XV. sz-i francia történeti irodalomban

CSERNUS SÁNDOR

„... Hunyadi János (Johannes de Hoignacq) ... Magyarország vajdája, aki azóta a Fehér Lovag (Blancq Chevallier) nevet kapta, az elővédet biztosította ...”¹ Idézetünk, amely a jelenlegi ismereteink szerint az egyik legkorábbi – ha nem a legkorábbi – felbukkanása Hunyadi János alakjának a francia történeti irodalomban, Jean (Jehan) de Wavrin burgundi krónikás francia nyelven írt Anglia-történetéből származik.² Krónikásunk saját unokaöccsének, Waleran de Wavrin úrnak az elbeszélése alapján alkotott s ezt az al-dunai kereszteshadjárat eseményeit bemutató részletet látta méltónak beilleszteni az általa megkezdett Anglia-történetét taglaló műbe.³ Jean de Wavrin azonban korántsem az egyetlen történetíró a XV. század közepén Franciaországban illetve Burgundiában, aki figyelemmel kíséri a kereszténység keleti végein zajló eseményeket. Ismert dolog, hogy a francia történetírás (természetesen világos politikai célokhoz is kötődő) több százados hagyományai és a konkrét korabeli törekvések egyaránt ébren tartották a „Voyage d’Outre-mer” iránti érdeklődést.⁴ Különösen jellemző ez a

1 „... le vaivode de Hongrye, qui depuis eut le nom le Blancq Chevallier, eut l'avant garde ...” *Recueil des Chroniques et anciennes istoires de la Grant Bretagne à present nommee Engleterre*, par JEHAN DE WAVRIN, seigneur du Forestel, publ. par HARDY, W. London, 1864–1891. I.–VII. vols. *Rolls Series*. „*Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*” Vi. 3–119.; 5.

2 WAVRIN krónikájának a Hardy-féle kiadáson túl két további részleges kiadása van. Mindkettő érinti a szóbanforgó részletet, mely a VII. kötet I. könyvét alkotja. Melle DUPONT a szerző eredeti, nem kompilált szövegeit adta ki: *Anciennes croniques d’Engleterre* par JEHAN DE WAVRIN. *Choix de chapitres inédits, annotés et publiés par Melle DUPONT*. Paris, 1858–1863. I–III. vols. NICOLAE IORGA pedig a WALERAN DE WAVRIN által elmondott szövegrésznek csak az al-dunai hadjáratra vonatkozó részletét adja: JEAN DE WAVRIN: *La campagne des croisés sur le Danube (1445)* (extrait des „*Anciennes Chroniques d’Angleterre*”) nouvelle édition par N. IORGA. Paris, 1927.

3 A magyar vonatkozású információiról legismertebb XV. századi francia krónikás kétségtelenül Jehan de Wavrin. KOSÁRY D.: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. I. Bp., 1951. 159.; KROPF I.: *Johan de Wavrin krónikájából*. (Néhány adat Hunyadi János török hadjáratainak történetéhez.) *Századok*, 1894. 675–696.; Vö. továbbá HARDY i. m. *Introduction* vol. I. X–CCXVII.; Melle DUPONT i. m. XIII–XLVIII.

4 A „tengerentúli utazás” megjelölésen kereszteshadjáratot értenek, amit egyébként gyakran neveztek „zarándoklat”-nak (pélérinage) is. A forrásanyagra lásd ÁI DASY A.: *A XV. század nyugati elbeszélő forrásai*. Bp., 1928.; GABRIEL A.: *Les Rapports Dynastiques Franco-Hongrois au Moyen-Age*. Bp., 1944. 35–67. A középkori francia

burgund udvar történészeire, utazóira, politikusaira, akik Félelemnélküli János nikápolyi kalandja óta talán egyedül vették komolyan 'Europa Occidentalis' fejedelmeinek keleti védelmi kötelezettségeit.⁵ Jó Fülöp idejében pedig már – úgy tűnik – egy valódi, koncepcionális mediterrán politika egyik elemeként bontakozik ki a kereszteshadjárat programja.⁶ A burgund udvar erre kellő dokumentációval is készül; diplomatái, utazói járják be Európát, jutnak el Kis-Ázsiába és írják meg tapasztalataikat a fejedelmi könyvtár, irattár valamint a kibontakozó burgund nagyhatalom gyakorló politikusainak számára.⁷

Míg a burgund történetírók részben hagyományból részben szinte kötelességszerűen, meghatározott politikai érdekből kísérték figyelemmel a keleti eseményeket, addig a „királypárti, a hivatalos” francia történetírást mindenekelőtt a hagyományos érdeklődési kör motiválja.⁸ Anélkül, hogy részletesebb elemzésekbe bocsátkoznánk, feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy Magyarország vonatkozásában az érdeklődés felkeltéséhez és ébrentartásához, valamint a török veszély tudatosításához a korábbi időszak, a Zsigmond névvel fémjelzett politikai-diplomáciai törekvések kora igen nagy mértékben járultak hozzá.⁹

történetíráshoz EHRARD, J. – PALMADÉ, G.P.: L'histoire. „Collection U”, Paris, 1965.; BOURDÉ, G. – MARTIN, H.: Les écoles historiques. „Points. Histoire H67. Paris 1983. vonatkozó részek a konkrét témához kötődően CSERNUS, S.: Mutation de l'historiographie française et élargissement de son horizon au XVe siècle. Un exemple: „Les Affaires de Hongrie”. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Historica. Tom. LXXXVII. Szeged, 1988. 3 – 18.

5 LAZACE, Y.: Politique „Méditerranéenne” et projets de croisade chez Philippe le Bon: de la chute de Byzance à la victoire chrétienne de Belgrade (mai 1453 – juillet 1456). Annales de Bourgogne. Tom. XI.I. N° 161 – 162. 1969. Rendkívül alapos elemzést ad ezekről a kérdésekről SETTON, K.M.: Papacy and the Levant. II. The Fifteenth Century. Philadelphia, 1978. 1 – 160.

6 LAZACE: i. m. N° 161. a burgundi politika nemzetközi vonatkozásait mutatja be; SETTON: i. m. 138 – 195. a burgund politikára vö. BOURASSIN, E.: Philippe le Bon le grand Lion des Flandres. Paris, 1983. 267 – 296.

7 A burgund külpolitika Kelet felé orientálódását különböző, konkrét utazások is elősegítették. LAZACE: i. m. 6 – 14. a legismertebb burgund utazó, Bertrandon de la Brocquière művének Magyarországra vonatkozó részét magyarul is kiadták: SZAMOTA I.: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. 1054 – 1717. Bp., 1891. 48 – 100.

8 BOURDÉ – MARTIN: i. m. 40 – 48.; DOUTREPONT, G.: La littérature française à la cour des Ducs de Bourgogne. Paris, 1904. 413 – 455.; CSERNUS: i. m. 6 – 8.

9 Zsigmond magyarországi uralkodásának a nemzetközi politika, valamint az Európával való művelődési kapcsolatok alakulása szempontjából is legátfogóbb elemzését adja MÁLYUSZ E.: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp., 1984. vonatkozó részek. A franciaországi és angliai tárgyalásaira vonatkozó adatokat magam igyekeztem kiegészíteni: CSERNUS S.: A nemzetközi kapcsolatok rendszerének átalakulása Nyugat-Európában a 15. század elején. Acta Univ. Szeg. Acta Historica. Tom. LXXVI. Szeged, 1983. 11 – 23.

A fenti összefüggésben tehát aligha lehet meglepő, ha Hunyadi alakja, törökellenes harcai több korabeli krónikás munkájában is megjelennek és nyomon kísérhetők. Az általuk közölt anyag több szempontból érdekes és elemzésre érdemes, ám itt ezúttal csupán Hunyadi János „fehér-lovag” mítoszához kívánok néhány adalékkal hozzájárulni. A már említett Jean de Wavrin-en kívül az alábbi történetírók munkáit fogjuk felhasználni: Gilles le Bouvier dit le Héraut de Berry,¹⁰ Mathieu d'Escouchy,¹¹ Jean Chartier,¹² Jacques du Clercq,¹³ Georges Chastellain,¹⁴ Olivier de la Marche,¹⁵ Philippe de Commines¹⁶ és Jean Molinet.¹⁷

Jean de Wavrin tehát burgund történetíró. Krónikáját, melynek időhatára a kezdetektől 1461-ig megy, 1455 után kezdte írni, és különböző művek kompilációjából valamint a hercegi levéltár anyagának felhasználásával született. A legeredetibb rész azonban kétségtelenül az al-dunai kereszteshadjárról szóló fejezet, melynek megírását közvetlenül unokaöccsének visszatérése utánra, tehát 1446 tavaszára teszik.¹⁸ Eszerint Wavrin később illesztette volna művébe a már jóval korábban megírt, valójában oda nemigen illő részletet, mely így minden bizonnyal a mű megírásának elkezdéséig „fiókban maradt”, legalábbis a korabeli más történetíróknál semmi nyom nem utal arra, hogy az ifjabb Wavrin történetét ismerték volna.¹⁹ Az eredeti

10 Ahol tehetjük, a legrégibb illetve a legjobb kiadásokat használtuk és ezeket is tüntettük fel. Les croniques du roi Charles VII par Gilles le Bouvier dit le Héraut de Berry, ed. par COURTEAULT, H. – CÉLIER, L. Paris, 1979.

11 Chronique de Mathieu d'Escouchy. Éd. par FRESNE DE BEAUCOURT, G. DU. Paris, 1863 – 1864. I – III.

12 Chronique de Charles VII, Roi de France. Illetve par VALLET DE VIRVILLE. Paris, I – III.

13 Mémoires de Jacques du Clercq [1448 – 1467]. Éd. par REIFFENBERG. Bruxelles, 1923. I – IV.

14 Oeuvres. Éd. par KERVYN DE LETTENHOVE. Bruxelles, 1863 – 1866. I – VIII.

15 Les mémoires de Messire Olivier de la Marche, augmentes d'un estat particulier de la maison du duc Charles le Hardy, compose du mesme auteur l'an 1474. Paris, 1838. „Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France” par MICHAUD – POUJOLAT. Première série. Tom. III. 301 – 603. es Mémoires. Éd. par BEAUNE et D'ARBAUMONT. Paris, 1883 – 1888. I – IV.

16 PHILIPPE DE COMMINES: Mémoires. Éd. par CALMETTE, J. Paris, 1925. I – III. COMMINES: Mémoires sur Louis XI. Éd. par DUFOURNET, J. Paris, 1979.

17 Chronique de Jean Molinet. Publ. par DOUTREPONT, G. – JODOGNE, O. Bruxelles, 1935 – 1937. I – III. Collection des anciens auteurs belges.

18 Waleran de Wavrin 1445 decemberében indult vissza Lille-be. A visszatérés körülményeit kellő részletességgel megtaláljuk a krónika szóbanforgó részében. WAVRIN, ed. HARDY 116 – 119.

19 HARDY: Introduction. XLII.; WAVRIN 1445 – 1455 között anyagot gyűjt, illetve megírja művének 1413-ig vezető első részét. 1461-től folytatja (V. könyv), majd a VI. könyv elejére illeszti az al-dunai történetet. Ekkor már ismeri DU CLERCQ művet. KROFF: i. m. 675 – 676.

szöveget Wavrin minden bizonnyal átfésülte, erre éppen a bevezetőben idézett, Hunyadira vonatkozó megjegyzés is utal („aki *azóta* a fehér lovag nevet kapta...”).

Jean de Wavrin Hunyadit a „vlach-ok kapitányának” mondja,²⁰ akinek birtokai azonban „Transilvane”-ban terülnek el, mely „Magyarország és Valachia közötti ország,”²¹ majd megállapodik az első néhány oldal után a „Magyarország vajdája” címben.²² A jó száz oldalnyi anyag Hunyadit mindig vajdaként említi, avagy nevén nevezi (Hoingnacq), „fehér lovagnak” egyedül a már említett beszúrásban mondja. Ez az egész részlet tehát egy meglehetősen pontosnak tűnő, csak a kezdeteknél kissé zavarosabb leírás, melyben semmiféle „fehér lovag”-mítosz hatása még nem érzékelhető.

Gilles le Bouvier dit le Héraut de Berry (1386 k. – 1454 után) a másik táborát, Károly dauphin híveinek táborát erősítette, és meglehetősen kiterjedt politikai valamint írói tevékenységet folytatott.²³ Froissart folytatója, művének időhatára 1402–1455. Lévéen maga is hírnök (herold, héraut), információinak egy részét utazásai során, más részét pedig a többi hírnöktől is szerezhette.²⁴ Az eseményekkel egyidőben készített egykori jegyzeteiből 1451 táján kezdte megírni ura, VII. Károly történetét.²⁵ Gilles le Bouvier több ízben ír a törökellenes harcokról, előbb az 1443–44-es esztendő eseményeit foglalja össze, majd a várnai csatát írja le röviden, lényegre törően. Hasonló stílusban szerepelnek történetében más törökellenes harcokkal kapcsolatos események is.²⁶ Nevet azonban sehol nem említ, – ebből tehát talán nem túlzás arra következtetni, hogy 1451-ig a királyi udvar hír-

20 M^{ette} DUPONT: i. m. XXXI–XXXVI. „Laquele venue sachant les Vallaques ilz rassamblèrent au plus grant nombre quilz peurent et firent entre eulz ung capitaine quy sapeloit Johannes de Hongac lequell estoit grant seigneur audit pays...” WAVRIN, éd. HARDY, 7.

21 „... et sestendoit sa seigneurie entre Hongrie et la Valaquie, à scavoir en Tansilvane ...” WAVRIN, éd. HARDY, 7–8.

22 WAVRIN, éd. HARDY, 12–13.

23 Tisztes mennyiségű kézirat őrizte meg GILLES DE BOUVIER művét (24. jegyzet). Életútjára, tevékenységére: éd. VALLET DE VIRIVILLE: Introduction. IX–XXIX.

24 GILLES LE BOUVIER más, rendkívül fontos információkat tartalmazó krónikát is írt, amit – többek között – Duclercq kompilált, mint például a Recouvrement de Normandie. Éd. par HELLOT, A. Rouen, 1881. 99–169; valamint ránk maradt tőle egy Armorial c. heraldikai mű is.

25 Hivatalából következően igen sikat utazott. Az utazásairól készített művét a XV. századi ember világképe hűséges tükrözőjének tartják. Magyarországról is tartalmaz információkat. Le livre de la Description des Pays. Éd. par HAMY, E.T. Paris, 1908. /Recueil de voyages et de documents pour servir à l'histoire de la géographie, depuis le XIIIe jusqu' à la fin du XVIe siècle. Tom. XXII./

26 LE BOUVIER, éd. VALLET DE VIRIVILLE. 266–267; 271–272., 384–385., 398., 403.

vívőjének, VII. Károly diplomatájának, az utazások megszállottjának – úgy tűnik – nincs tudomása a hitetlenek elleni harcban egy „fehér lovag” létezéséről.

Figyelemreméltóan érdekesnek és tiszteletreméltóan megbízhatónak tűnik Mathieu d'Escouchy (1420 – 1482) krónikája. D'Escouchy burgundiai történetíró, a Froissart krónikáját 1444-ig továbbvivő Monstrelet folytatója. Művének időhatára 1444 – 1461; minden bizonnyal felhasznál egykorú jegyzeteket is, krónikáját azonban csak 1465 körül írja meg.²⁷

A török kérdésről először egy 1447-re datált levél kapcsán beszél, amelyben a zarándoklatok és a kereskedők biztonságos mozgásáról esik szó a török birodalomban; ezt a levelet a török szultán küldte volna VII. Károlynak.²⁸ A következő részletben azonban a török már mint ellenség tűnik fel egy részletes és pontos csataleírásban, ahol a keresztények vezére egy bizonyos „Blanc (sőt, névelővel Le Blanc) de Hongrie”, aki a Szent-Lukács-napi (okt. 18.) ütközetet közvetlenül megelőző illetve az azt követő események főszereplője.²⁹

A részlet elemzését most mellőzve ezúttal csupán arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy a Blanc (és itt még nem „chevalier Blanc”) harcinak, valamint a személynek bemutatási módja mítoszteremtésre igen alkalmasnak látszik, noha d'Escouchynál erre semmiféle kísérlet nem történik. Ő csupán annyit állít, hogy „... a mondott Blanc a leghatalmasabb és legnagyobb hírűbb hadvezér volt mindazok között, akik azidőtájt törökre s hitetlenre támadtak”.³⁰ Azt is megtudjuk egyúttal, hogy a krónikás az általa elmondott híreket egy olyan levélből tudja, melyet „Constantinoble”-ből „több franciaországi fejedelemnek s a királynak” küldtek,³¹ s melynek – mint mondja – „én, e sorok írója, a másolatát megszereztem”. A kiadó abban a szerencsés helyzetben volt, hogy illusztrációként bevehette kötetébe a szóbanforgó eredeti változatot vagy másolatot, mely 1448 december 7-i keltezésű.³²

A továbbiakban d'Escouchy figyelemreméltó tájékozottsággal mondja el az 1453-ig menő eseményeket, Hunyadira mindvégig a „Le Blanc” megjelölést használja, de megjelenik már a „Jannus, Blanc de Honguerie” és a „Blanc de Honguerie nommé Janus” változat is.³³ D'Escouchynál ezek után Bizánc elestének illetve az ezt követő levélváltásoknak leírását kapjuk,

27 Mathieu d'Escouchy-ról: FRESNE DE BEAUCOURT: Introduction. I–XI.II.; DOUTREPONT: i. m. 438.

28 D'ESCOUCHY: I. XXI. fej. 121 – 124.

29 Uo. I. XXVI. fej. 139 – 143.

30 Uo. 143.

31 „... il fut sceu de parties de France, assez véritablement, par le contenu d'une lettre envoyée de Constantinoble...” Uo. 129.

32 Uo. III. Pièces Justificatives X. 341 – 346.

33 Uo. II. 50 – 51.

amelyek kétségtelen nemzetközi-politikai aktivitásra utalnak; elemzésüktől azonban itt el kell hogy tekintsek, mivel Hunyadiról nem esik bennük szó.³⁴

Az újabb vizsgáldási lehetőséget Nándorfehérvár ostroma adja. A nándorfehérvári diadal neveinek, egyes adatainak leírása mind a szerzőt, mind pedig kiadóját komoly próbatétel elé állítja.³⁵ A világraszóló siker kivívása („Cuisermusemberg”-nél) egy bizonyos „Onidianus” nevéhez fűződik, akinek a harchoz Isten segítségét egy „szent ember”, Capitianus nyerte meg.³⁶ A fejezet befejező mondatában a szerző a forrást is megjelöli: „Ezeket a dolgokat a mondott Onidianus levelének másolatából tudtam meg, amely levelet ő Csehország királyának küldött, s amelyeket aztán ez a király Franciaország királyának és más nagyurainak és fejedelmeinek szintűgy megküldött; s ezeket azóta több jó városban is terjesztették...”³⁷ A szerzőben nem vetődik fel a gondolat, hogy létezhet egy Onidianus – Blanc de Honguerie azonosság, és azt sem kommentálja, hogy vajon miért pont a cseh királynak küldi meg a győzelmes Onidianus a diadal hírét.

Jean Chartier (1400–1470k) a Saint-Denys-i apátság lakója, VII. Károly híve, a három akkortájt jelentős szerepet játszó Chartier-fivér egyike.³⁸ Franciaország „Nagy Krónikáját” évszázadok óta itt írják, Jean Chartier 1435-től lakója az apátságnak, 1437-től pedig „a királyság hivatalos történetírója”-ként kap fizetést.³⁹ Chartier nem nagy tehetség, műve – jónéhány érdekes és magyar vonatkozású részlet ellenére is – igen közepeszerű alkotás, – mint kiadója megjegyzi – a „műfaj válságának” hű tükrözője. A műben átfogott időintervallum 1422–1461, krónikáirónk a Reli-

34 Uo. II. 56–57., 58–61., 111–112.

35 Uo. II. 324–328. Nándorfehérvár nevéből annyit biztosan lehet tudni, hogy az eredeti információ a német megjelölést használta, a kiadásban (és a hozzá fűzött jegyzetben) meglehetősen dezorientáló változatok szerepelnek. „Cuisermusemberg” [amit a jegyzet: Eismusembeecq-ként old fel, és Eisenburg-ként „a Rab folyó mentén” helyez el N. II] 124.

36 „... firent hastivement savoir à ung grant seigneur chrestien nomme ONIDIANUS...” Uo. 325–326.

37 Uo. II. 328.

38 GUILLAUME CHARTIER Párizs püspöke, ALAIN CHARTIER költő és diplomata (VII. Károly „orateur”-je), aki Magyarországon is járt. CHAMPION, P.: Histoire poétique du Quinzième siècle I–II. Paris, 1923. I. 1–160.; VALLET DE VIRVILLE: I. notice, V–I.XIV.

39 1437. nov. 18-ról datált dokumentum intézkedik arról, hogy mint „historiographe en titre du Royaume” 200 párizsi livre-t kell fizetni neki. VALLET DE VIRVILLE: I. VIII.; BOURDÉ – MARTIN: i. m. 41.

gieux de Saint-Denys" krónikájának közvetlen folytatója,⁴⁰ s – legalábbis 1437-től kezdve mindenképpen – az eseményekkel egyidőben, folyamatosan ír.

Chartier érdeklődési körébe egy, a keresztény fejedelmek törökellenes összefogását sürgető (másoknál is szereplő) 1451-es követség hozza a török elleni harcok kérdését, majd pedig Bizánc elestéről ír.⁴¹ Magáról Hunyadi-ról először 1453 után esik szó; a törökellenes vállalkozások sikeres hajnókának alakja a Bizánc elestét követő sokk és nemzetközi politikai aktivitás természetes folyományaként tűnik elénk.⁴²

Egy másik jelentés arról szól – írja Chartier – hogy egy bizonyos fehér lovag („chevalier blanc” – így, kisbetűvel, nem névként) Magyarország marsallja („mareschal de Hongrie”), aki nem volt nemesember, hanem korábban mesterségére nézve is ’mareschal’ volt, még mielőtt háborúzásra adta volna a fejét, s aki Magyarország kapitánya lett, hadrendbe állította a seregét...” Ezekután Chartier meglehetősen zavaros eseménysorozatot, egy győzelmes csatát ír le, amelyben Hunyadi az egyébként vitézül verekedő törököket tönkreveri, és hat-hat fogoly törököt küld a pápához, a francia királyhoz és a burgundi herceghez.⁴³ Valószínűnek látszik, hogy szóbeli tájékoztatás, egy abból származó frás lehetett Chartier forrása. Közismert dolog, hogy Bizánc elestét, 1453-at követően menekülőkként számottevő csoportjai járták Nyugat-Európát, és mesélték el tapasztalataikat, és adták tovább híreiket.⁴⁴ Az alábbiakban következő részből viszont, mely a nándorfehérvári diadalt írja le, határozottan tudjuk, hogy szóbeli közlés alapján született.⁴⁵

40 Chronique du Religieux de Saint-Denis (1380–1422). Éd. par BAILLÉQUET, I. Paris. 1839–1852. I–VI. /Collection des Documents inédits pour servir à l'histoire de France./ A kor alapvető fontosságú elbeszélő forrása.

41 CHARTIER, II. 225. fejt. 325–327.

42 Uo. 268. fejt. 40–42.

43 A „mareschal” szó jelentése módosulásokon ment keresztül. A XI. sz. végétől jelenik meg; frank eredetű (marhschalk) szó, jelentése kezdetben „patkolókovács”, (maréchal-ferrant), később „lovászmeister”, illetve udvari méltóság („főlovászmeister”). GRIFFITHS, A–J.: Dictionnaire de l'ancien français jusqu'au milieu du XIVe siècle. Paris, 1987. 394.; a „Petit Robert” alapján a szó eredetére vonatkozó ismeretek még azzal egészíthetők ki, hogy anglo-normand változatban szerepel először (1086); és eredeti jelentése a „lovak körül tevékenykedő háziszolga”. Később a patkolókovács mesterség megjelölésére használták. A XIII. századtól udvari-katonai méltóság. ROBERT, P.: Dictionnaire alphabétique de la langue française. Paris, 1969. 1044.; CHARTIER, III. 40., 41.

44 LAZACE, N° 161. 10–11.

45 CHARTIER, III. 278. fejt. 66–69. Chartier kiadója a hírhezókat magyaroknak mondja, ami a szövegből nem következik szükségszerűen, hiszen ott „Achaye” illetve „Dachaie” szerepel. Uo. 68–69. DU CLERCQ Chartier nyomán mondja el ugyanezt a történetet: III. 233–236.

„Ugyanez időtájt, az 1456-os esztendőben történt, hogy a magyarok, Magyarország területén hatalmas pusztítást vittek véghez Krisztus urunk hitének ellenségei között s igen nagy zsákmányt ejtettek; mégpedig egy bizonyos Kapisztrán János testvér (Jean Capestram) valamint egy hatalmas, bölcs és nagyhírű lovag segedelmével, akit 'Guillaume Blanc'-nak hívtak [alias Blauk – teszi hozzá a kiadó]; s ezek elkergették és kiűzték a törököket Belgrád [alias Belgrado] városából.”⁴⁶ A beszámoló a továbbiakban óriási keresztény foglalatokról ír Görögország területén: százhatvan várost, négyszáz várkastélyt s más erősséget juttat keresztény kézre, tud a török szultán sebesüléséről, s az elpusztított törökök számát kétszázezerre teszi.⁴⁷ Az a tény, hogy a részlet Hunyadi halálát is közli (ő azt a változatot tudja, hogy a fenti harcok során „a fehér lovag egy lándzsadöféstől súlyos sebet kapott” s meghalt), arra enged következtetni, hogy a hírvivő zarándokok nem közvetlenül az események másnapján indultak útnak. (Egyébiránt a francia történeti irodalomban ez az egyetlen híradás, amely Hunyadi haláláról informál.⁴⁸)

Jacques du Clercq (1420–1501) lille-i születésű burgundi történétíró, aki életének döntő részét Arrasban töltötte. Ő is Monstrelet művét folytatja, mint d'Escouchy. Az általa leírt események időhatára 1448–1467; s úgy tűnik, hogy az eseményekkel megközelítőleg egyidejű jegyzetek alapján dolgozott és memoárjait 1467-re fejezte be.⁴⁹

Du Clercq művének számos helyen Chartier a forrása. Erre ő maga is utal, közölve, hogy a Saint-Denys-ben lévő krónika tanulmányozásából szerezte ismereteit.⁵⁰ Du Clercq elmondásában viszont az események sokkal színesebbek, stílusa érdekesebb és mondanivalójának szerkesztése is jóval sikeresebb.⁵¹ A Hunyadi alakjára vonatkozó első információkat Chartiernek köszönheti, így nála is szerepel a „chevalier Blancq” és a „Guillaume Blancq” elnevezés. Ő azonban (Chartier-val ellentétben) továbbviszi a török elleni küzdelem fonalát és beszél a burgundi herceg „Fácán fogadalma”-ként (Voeu du Faisan) ismert, ünnepélyes külsőségek között nyilvánosságra hozott döntéséről, hogy személyesen is részt vesz a törökellenes küzdelemben, és szól a török elleni hadivállalkozás érdekében kivetett adókról

46 Chartier „Belgrade”-ról beszél a nándorfehérvári diadalról szóló részben, tehát ez is alátámasztja, hogy információi nem „német irányból” származnak. CHARTIER, III. 66.

47 Uo. 67–68.

48 Uo. 69.

49 DU CLERCQ pályafutásáról, éd. REIFFENBERG, I. 8–130.; DOUTREPONT, 438–439.

50 DU CLERCQ, II. 235.

51 Uo. II. XIII., XIV. és XXV. fejezetek Chartiertől valók.

is.⁵² A nándorfehérvári diadal lejegyzéséhez két forrása van, az egyiket d'Escouchynál már megismertük, ez a Prágából származó levél másolata, a másik a Chartier-féle szóbeli információk alapján készített összeállítás. Du Clercq – logikusan – ebben a sorrendben hozza, minden különösebb kommentár nélkül. Kisebb eltérések természetesen vannak, de közülük az egyik talán nagyobb figyelmet is érdemel. A Mathieu d'Escouchynál még Onidianus-ként szereplő személy itt Ovidianus lett, így tehát Du Clercq-nél ő viszi véghez a török feletti világraszóló győzelmet.⁵³

Georges Chastellain (1415 – 1475) krónikája számos kérdésben kulcsfontosságú információkat szolgáltat – s szolgáltatathatna minden bizonnyal még többet is, ha csaknem kétharmada nem veszett volna el. Chastellain kétségtelenül a legkiválóbb burgundi történetíró, műve minden szempontból kiemelkedő alkotás. 1446-tól állt a burgundi herceg szolgálatában, akinek 1455-től „hivatalos történetírója”. Krónikáját 1419-től kezdi és 1475-tel fejezi be. Megírásának időpontját 1455 utánra kell tennünk. A hiányok egyenletesen érintik Chastellain művének valamennyi fejezetét.⁵⁴

A legjelentősebb veszteségek a magyar történet szempontjából is kifejezetten sajnálatosak lehetnek (1422 – 1429; 1431 – 1452; 1468 – 1470), noha a Lettenhove-féle (egyetlen hozzáférhető) kiadás óta még mindig kerülnek elő újabb fejezetek Chastellain krónikájából.⁵⁵ A Konstantinápoly elestével kapcsolatos rész is csonka; és természetesen a hiányok következtében meg sem kísérelhetjük a várnai csatára vonatkozó évek, vagy az al-dunai vállalkozás adatait összevetni, noha közvetett bizonyítékok vannak arra, hogy Chastellain ismerhette ezeket az eseményeket is.

Így az elbeszélés rendelkezésre álló fejezeteit alapul véve Hunyadi nála a Nándorfehérvárnál kivívott győzelemmel jelenik meg; a fejezet címe: „A hitetlenek emlékeztetés vereségéről”,⁵⁶ s minden bizonnyal ebben a formájában 1461 és 1467 között íródhatott, mint azt az általa hozott Guillaume

52 A „Fácán Fogadalmának” leírását adja a XV. fejezet DU CLERCQ. II. 195 – 200.; a fogadalommal kapcsolatos adókövetésről: Uo. XVIII. fejezet 206 – 209.; politikai környezetéről: BOURASSIN, 267 – 297.

53 „Onidianus” ezúttal „Grusseusseberch”-nél győz. DU CLERCQ. II. XXI. fej. 219 – 222.

54 Chastellain-ról lásd éd. KERVYN DE LETTENHOVE. I. V – LXIV.; DOUTREPONT, 441 – 444.; PÉROUSE, G.: Georges Chastellain. Étude sur l'Histoire politique et littéraire du XVe siècle. Bruxelles, 1910. /Académie Royale de Belgique. Mémoires. 2e série. Tom. VII./ 3 – 160.

55 1458 július és 1461 közötti rész került elő. ARMSTRONG, C.H.J.: Le texte de la Chronique de Chastellain pour les années 1458 – 1461 retrouve dans un manuscrit jusqu'ici inconnu. Publication du Centre Européen d'Etudes Burgondo-Médiane. N° 10. 1968. Rencontres de Fribourg 27 – 28 oct. 1967.

56 CHASTELLAIN. III. XX. fej. 109 – 115.

Fillastre-ra és Jó Fülöpre vonatkozó adat illetve megjegyzés valószínűsíti.⁵⁷ Ráadásul Chastellaintól megtudjuk, hogy Guillaume Fillastre személyesen is igazolja a Mathieu d'Escouchy által már felhasznált, Prágából származó dokumentum hitelességét, mivel akkor, amikor az események történtek, ő maga Lancelot (V. László) király udvarában tartózkodott, mint a burgundi herceg követe, sőt járt személyesen „Bellegarde” falainál is.⁵⁸

Az isteni csodatételnek köszönhető győzelem hírért – mint mondja – a környező vidékeken lévő k juttatták el a keresztény királyokhoz és fejedelmekhez. Tartalmilag du Clercq-ével és d'Escouchy-ével azonos (de stílusában sokkal elegánsabb) bemutatását adja ezután az eseményeknek, Hunyadi azonban nála is „Onidianus”.⁵⁹ Pontosítja viszont az információ útját. Eszerint „Magyar- és Csehország királya küldte egy bizonyos Heinseberg úrnak, aki valaha Liège püspöke volt”, s aki azután franciára fordította s továbbküldte Burgundia hercegnőjének, Portugál Izabellának.⁶⁰

Chastellain felhasznál egy másik dokumentumot is, amelynek eredetét szintén felfedi: Francisque-tól (Francesco Sforza) származik szerinte, aki Milánóból küldte a királynak, de eredetileg a jelentés Velencén keresztül került a pápához, illetve a királyhoz és valójában a pápai legátusnak írták.⁶¹ A levél név nélkül mondja el a történeteket, és konkrét adat csupán kettő van benne (az események rövid, pontos, lényegretörő bemutatásán túl), s ez is mindössze annyi, hogy a várat „Nanderoude”-nak mondja, a csatát pedig „Szent Jakab ünnepe előtti szerdán” indította a török. Aláírás nincs, névre nem történik utalás a levélen, vagy „lekopott” kézen-közön.⁶²

Figyelemre méltó, hogy Chastellain az egyetlen történetíró, aki az ugyanazon eseményről szóló két információt részben ellentmondásosnak látja, de magyarázatot is talál rájuk.⁶³ Hunyadirol a ránk maradt részekben többé nem esik szó, pedig – mint láttuk – halálhíre 1456-ban már Franciaországba és Burgundiába egyaránt eljutott (Chartier, Du Clercq). Mivel

57 Guillaume Fillastre 1449-ben lett Toul, 1461-ben Tournay püspöke, Jó Fülöp 1467-ben halt meg; tehát a kérdéses részt CHASTELLAIN a két időpont között írhatta, mivel Jó Fülöpről mint élő személyiségről beszél. Uo. III. 110.

58 Uo. III. 113., 115.

59 „... firent à savoir lesdits chretiens à Onidianus que icelui Turc devait assaillir ladite ville la nuit de Magdelaine”. Uo. III. 111.

60 Uo. III. 113.

61 Uo. III. 113 – 114.

62 A győzelmet hírül adó levelekről van tehát itt szó, amelyeket Hunyadi és Kapisztrán a diadal után közvetlenül írtak. A győzelemről szóló tudósításokra, a győzelem közhírré tételére TELEKI J.: Hunyadiak kora Magyarországon. II. Pest, 1852. 439 – 441.

63 Chastellain érvelésében igen logikusan jár el, s még példákat is hoz arra, hogy egy esemény más és más néven kerülhet be a történelembe. CHASTELLAIN, III. 115.

Chastellain más műveiből származó információk egyértelműen igazolják a történetíró tájékozottságát az eseményekben, ezáltal is azt kell gyanítanunk, hogy az elkallódott részek tartalmaztak további adatokat.⁶⁴

Noha – mint láttuk – Hunyadi a mű ránk maradt részében csak mint Onidianus szerepel, a teljes életmű kiadásban egyetlen esetben van más említése is: Chastellain „Le Temple de Bocace...” című művében, amely a szerencse forgandóságáról szól, egy példabeszéd részletében másként is említi: „Cil gróf” (Czillei Ulrik) esetét idézi, akit „urának, Magyarország királyának oldalán ölték meg és nyakaztak le”, s a „Blanc fia”, aki e cselekedet elkövetője volt, ugyanerre a sorsra jutott...”⁶⁵ Chastellain tehát, talán már az 1450-es évek végén a 60-as évek elején ismertette Hunyadi János „le Blanc” nevét, ráadásul tudjuk, hogy 1463-ban használta is, még-hozzá történeti összefüggésben, aminek azonban a krónikában semmi nyoma.⁶⁶

Olivier de la Marche (1425/29 – 1502) Memoárjai az arras-i egyezménytől (1435) Miksa fogságba eséséig (1488) terjednek. Ő a lovagkor utolsó történetírója érdeklődését csak a látvány, mégpedig a lovagi léttel összefüggő látvány köti le. A kronológiai pontosság nem az erőssége, de képes részletesen számba venni és leírni a lovagi öltözék legapróbb darabját is. A török kérdés csak annyira érdekli, amennyiben ez a konkrét lovagi tettekkel van összefüggésben. Memoárjának értékesebbnek ítélt részében Kelet csak a Konstantinápoly megmentésével kapcsolatos burgundi udvarban folyó tárgyalások szintjéig köti le a figyelmét.⁶⁷ A Voeu du Faisan körüli események leghűségesebb, lepontosabb leírását adja.⁶⁸ Mindvégig a burgund, illetve a burgund-ausztriai uralkodóház hűséges híve. Emlékiratait 1470 körül kezdte írni, művéhez a bevezetőt, melyben emlékiratait Szép Fülöp főhercegnek ajánlja, akinek nevelésével foglalkoznia kell, 1489 – 1491 között írta.⁶⁹ Olivier de la Marche Emlékiratai szerint az első segélykérő követség

64 CHASTELLAIN, VII. Oeuvres diverses. Le Temple de Bocace. 75 – 143.

65 Uo. VII. 94. „La se présenta aussi et bouta fort pour estre oy le conte de Cil [= Czillei Ulrik] tué, emprès le roy de Hongrie son maistre, et depuis décolé tout mort par le facteur, et de quoy le fils du Blanc, facteur du cas, en chut en dure et malheuree mort apriès, avant son terme”.

66 Ez a részlet talán arra is rávilágíthat, hogy a szóbanforgó részt Chastellain korábban írta mint 1463, hiszen ekkor már – mint láttuk – ismerte Hunyadi „le Blanc” nevét. míg a korábbi, nándorfehérvári diadallal kapcsolatban folytatott oknyomozásnál e néven nem említette. Ez a megfigyelés valószínűsíti egyúttal, hogy krónikájának ezeket a fejezeteit Chastellain 1461 és 1463 között alkotta meg. (Lásd az 57. jegyzetet.)

67 MICHAUD – POUJOLAT, éd. 303 – 306.; DOUTREPONT, 445 – 447.

68 OLIVIER DE LA MARCHE, XXIX. fej. 1453. február 17. A „Fácán Fogadalma” Lilleben. 478 – 489.

69 MICHAUD – POUJOLAT, 304. Az előszó kiadása uo. 307-352.

a török előretörés által végveszélybe került Bizáncból az 1442–1443-as évben érkezik a burgundi herceghez, mindemellett pedig rendszeresen kitér a „Lancelot de Hongrie” Luxemburggal kapcsolatos követeléseire is.⁷⁰

Hunyadit memoárjaiban egyszer sem említi, sem személyéről, sem harcáról nem szól. A nándorfehérvári diadalt (különben sem volt benne bizonyítható burgundi részvétel) emlékeiben elnyomják a korabeli franciaországi események. Az 1490 körül született előszavában viszont külön felhívja fejedelmi tanítványa figyelmét, hogy Magyarországra jogai vannak, amelyeket „hosszú időre megkaparintott ez a bizonyos hatalmas uralkodó, Mátyás, a „valachiai fehér lovag fia (fils du blanc chevalier de la Valaquié”).

Philippe de Commynes (1447–1511) flamand származású történétíró és politikai gondolkodó, művét az 1464-es esztendővel kezdi és 1498-al fejezi be. Emlékiratának első részét (I–VI. könyv) 1489–1490-ben, a többi (VII–VIII. könyv) 1495–1498 között írta. Kezdetben Merész Károlyt, később őt elárulva XI. Lajost szolgálta. Műve rendhagyó történet, már egy új korszak történetírásának kezdeteit mutatja.⁷¹ Hunyadi harcáról külön nem szól, viszont az európai fejedelmek tablóját felvázolva V. László (Lancelot) és Mátyás király kapcsán említi a nevét. „A szóbanforgó Mátyás király egy igen nemes lovagnak volt a fia, akit Fehér Lovagnak neveztek és Valachiából származott; egyszerű nemesember, de módfelett erényes és nagyesszű férfiú volt, aki hosszú időn át kormányozta a Magyar királyságot.”⁷² Commynes teljes természetességgel nevezi több ízben „fehér lovagnak” Hunyadit, sőt, Mátyás megválasztásában Isten beavatkozását is látja, amit azzal magyaráz, „hogyan talán a Mi Urunknak kedvére voltak az atyja által tett hajdani szolgálatok.”⁷³

70 Uo. 380., 489., 496–497. V. Lászlóról igen sok forrásunk beszél, valóságos mítosz vonnak köréje a korabeli elbeszélések. Lancelotnak nevezik (mint más, László nevű királyokat is, úgy, mint Nápolyi Lászlót és I. Ulászlót) és igen nagy hatalmú, példás fejedelemnek látják. A László–Lancelot-mítosz értelmezéséhez CSERNUS. S.: „Lancelot, roy de Honguerie et de Behaigne” – Naissance et épanouissement d'un mythe au milieu du Quinzieme siècle. Acta Univ. Szeg. Acta Romanica. Tom. XIII. Szeged. 1988. 93–117.

71 COMMYNES művének számos kiadása van, a XV. századi politikai gondolkodás és történetírás legjelentősebb alakjának tartják. BITTMANN, K.: Ludwig XI und Karl der Kühne. Die Memoiren des Philippe de Commynes als historische Quelle. Göttingen, I–III. 1964–1970.; ARCHAMBAULT, P.: Commynes, history as lost innocence, in „Seven French Chroniclers”. Syracuse, 1974. 101–115.; LINIGER, J.: Philippe de Commynes. Un Machiavel en donceur. Paris, 1978.; DUFOURNET, J.: Études sur Ph. de Commynes. Paris, 1975.

72 Mémoires ... éd. DUFOURNET, 522–524.

73 „... peut estre que Nostre Seigneur eut agréables les services de son père, car tost après ledit roy Lancelot fut empoisonné à Prague...” Uo. 523.

Jean Molinet (1433 – 1507) ugyancsak a Hunyadi utáni generáció történetírója, Chastellain segítője, majd utódja: 1475-től követi mesterét a „hivatásos történetíró” posztján. Merész Károly halála (1477) után Burgundi Mária és férje, Habsburg Miksa szolgálatában áll. Művének időhatára 1474-től 1506-ig terjed, krónikáját az eseményekkel egyidőben írta, az anyaggyűjtést folyamatosan végezte. Hunyadiról szintén Mátyással, mégpedig Mátyás halálával kapcsolatban beszél, s felvázolja röviden a szóbanforgó fejedelem karrierjét, indulását is. Eszerint „... Mathias, a Blanc fia, akit lovagnak mondtak, s aki fegyvereinek vitézségével több hatalmas győzelmet aratott a hitetlen török felett, igényt támasztott a magyar koronára...”⁷⁴ Hunyadi nevének további említésére Molinet krónikájában nincs adatom.

Összefoglalásul tehát a következőket állapíthatjuk meg. Hunyadi személyének, harcainak a híre az 1440-es évek közepétől jutott el bizonyos rendszerességgel francia területekre, feltehetően 1446-tól, mégpedig a burgund herceg aktív mediterrán, illetve keleti politikájának hozadékaként. Az ifjabb Wavrin beszámolóját – úgy tűnik – rokonán kívül nem használta fel senki. Ha az al-dunai expedíciónak komolyabb híre támadt, annak még Chastellainnél kellett jelentkeznie, az 1432 – 1452 közötti rész azonban – mint láttuk – nála hiányzik. Gilles le Bouvier, a királyi hírnök csak a törökellenes harcok eseményeiről tud, a személy dicsősége még nem jut el hozzá, legalábbis nem olyan formában, hogy azt méltó lenne a krónikába belefoglalni. Mivel a legkorábbi rész (a Wavrin-féle), csak később került egy történeti kompozícióba, úgy tűnik, hogy Mathieu d’Escouchy krónikája léptette be Hunyadit a francia történeti irodalomba. Erre alkalmat az 1448-as rigómezei (Cossova) ütközetről Franciaországba érkezett jelentés adott. Nem tudjuk biztosan, hogy a szöveg milyen nyelvű volt eredetileg, a konstantinápolyi keltezésű levél mindenestre franciául íródott,⁷⁵ s nincs arról információnk, hogy esetleg fordításról lenne szó.

Hunyadi alakjának újabb feltűnése a Konstantinápoly eleste utáni általános megdöbbenéshez köthető. Mathieu d’Escouchynál 1456-ig a török ügyeket illető információs anyag folyamatos, Chartier-nál (s vele együtt Du

74 Molinet művéről DOUTREPONT – JODOGNE éd. III. 1 – 225.; DOUTREPONT, 447 – 451. „Mathias, fils de Blanc, chevalier comme l’on disoit”. MOLINET, II. 182.

75 Igen valószínű, hogy a Bizáncban készült jelentés eredetileg is francia nyelvű volt. Legalábbis Marczali Henrik, akinek volt a kezében az írat, amikor magyarországi kiadását előkészítette, nem említi, hogy másolat lenne. Ez arra utal, hogy a Blanc nevet Hunyadi a Balkánon, és nem Franciaországban kaphatta. MARCZALI H.: Közlemények a párizsi nemzeti könyvtárból. Bp., 1877. 83 – 122., I. 1448. A rigómezei csata leírása. 89 – 97. /Magyar Történelmi Tár. XXIII./ „Lettre escripte en Constantinoble le VII de decembre 1448.”

Clercq-nél) inkább az újabb nagy eseményhez, a nándorfehérvári diadalhoz köthető, a Chastellain krónikájából meglevő részek pedig kizárólag ez utóbbihoz kapcsolják.

Hunyadit nevén csak a legkorábbi források nevezik, később többé soha. A változatok, „le Blanc”, „Jannus, Blanc de Honguerie”, „Blanc de Houn-gerie nommé Jannus” (d’Escouchy), „Onidianus” (d’Escouchy, Chastel-lain), „le chevalier blanc” (Chartier), „chevalier Balncq” (du Clercq), „Guillaume Blanc/Blancq” (Chartier, du Clercq), „Ovidianus” (du Clercq), mind deformált vagy deformált és költött nevet tartalmaznak.

A „második generációs” történetíróknál (Commynes, Olivier de la Marche, Jean Molinet) kizárólag a „fehér lovag” értelmezés, változat él, ráadásul kettőjükénél a „fehér lovagot” Valachiához kötik (Commynes, Olivier de la Marche). Ezek a művek azonban mind a század utolsó évtize-déből származnak, közülük egyedül Molinet írt már korábban is. Ő – szemmel láthatóan – ugyanúgy hűvös marad a Hunyadiakkal szemben, mint O. de la Marche, ami talán érthető is: mindketten a Habsburgok szol-gálatába szegődtek. Érzésünk szerint a XV. század végére Európában kia-lakult „Hunyadiak-képet” Commynes reprezentálja a leghívebben.

Más a helyzet a további történetírókkal. Adataikból úgy tűnik, hogy a „fehér lovag” mítosz születése, pontosabban Hunyadi személye köré kris-tályosodása 1449 és 1453 közé tehető, s a csúcstra, a valós történelmi ese-ményeknek és a róluk szóló híradásoknak megfelelő módon 1456-ban jut el. Az utóéletét azonban a francia történeti irodalomban nincs módunk követ-ni, hiszen Nándorfehérvár után Hunyadiról a történetírók csak Mátyással összefüggésben, röviden beszélnek. Később viszont Ranzanus Hunyadiról szólva tényként közli, hogy „századunk valamennyi történetírója ugyanis nagyon jól ismeri Hunyadi János híres nevét, akit a nyugati népek Fehér János Johannes Blancuss néven szoktak emlegetni”.⁷⁶

A fenti adatokból azt is megállapíthatjuk, hogy az információk milyen irányból érkeznek; látható az is, hogy a Zsigmond-korban még viszonylag kiegyensúlyozott „északi” és „déli” információs vonal egyre inkább déli dominanciát mutat. Az is egyértelműnek látszik, hogy a Hunyadira vonat-kozó részletesebb anyag a Balkán, illetve Itália felől eredeztethető, s hogy a „fehér lovag”-mítosz is valószínűleg onnan táplálkozik. Az „északi oldalról” érkező hírek – úgy tűnik – fehér lovagról egyáltalán nem tudnak. Az

76 RANSANUS, P.: A magyarok történetének rövid foglalata. Közread.: BLAZOVICH L.–SZ. GALÁNTAI E. Bp., 1985. 49–50.; RANSANUS, P.: *Epithoma rerum Hungarorum id est annualium omnium temporum liber primus et sexagesimus, curam gerebat PETRUS KULCSÁR*. Bp., 1977. 48.: „quem occidentaliū nationū vulgus solet cognominare Johannem Blancum celeberrimū.”

Onidianus elnevezés nyilvánvaló módon, egyszerűen a Hunyadi névre vezethető vissza (Hunyadius, Hunyadianus)⁷⁷; ennyit hagyott meg belőle a minimum kétszeri átírás illetve fordítás.

A fehér lovag-mítosz kialakulása szempontjából azonban szükségesnek látszik utalni arra a háttérre, környezetre, ahová a Hunyadiról érkező hírek az említett módon illeszkedhettek be, s amely termékeny közegként segíthette e mítosz megszületését.

Tudjuk, hogy maga a „fehér” szó a franciában frank eredetű, s éppen a Roland énekben jelzik első előfordulását (1080; „blank”), ráadásul itt mindjárt eléggé határozottan a legendás lovag és uralkodó, Nagy Károly alakjához kötik. Nagy Károlyt több ízben említik „fehérként”: fehér, fehéren ragyog a szakállá; a szaracénokkal való találkozás során „fehér szőnyegen” ül, s az érkező „szaracént” elkápráztatja „Nagy Károly látása, aki fehér, ragyogóan fehér”; de a harcra kész keresztény bajnokokon a szaracénokkal szembeni felsorakozáskor fényesen fehér színben ragyognak a páncélingek és pikkelypáncélok is.⁷⁸

Nagy Károly azonban nem az egyetlen legendás alak, akinek személyével a fehér szín és a szaracénok elleni küzdelem összekapcsolódik. A Lancelot-mondakör, a Chevalier au Cygne alakja és minden népszerű lovagtörténet a XIII. századtól fokozatosan kis-ázsiai befejezést kapott; tehát a hős(ök) a korábbi megszokott dicső tetteken túlmenően a szaracénok elleni küzdelemre fordították erejüket. Ebben az összefüggésben kaphat esetleg jelentőséget a du Clercq-nél megjelenő elhallás, vagy elírás: Onidianus — Ovidianus. Ugyanígy létezik egy bizonyos Octavianus történet (Othovyen, Octavien, Florent és Octavien), melynek XIII. századi verses változatát éppen 1454-ben írták át prózára a burgundi udvarban; s Octavianus legendabéli keleti császár históriáját dolgozza fel, melynek főszereplője megmenti Rómát, követi a menekülő szaracénokat, és üldözés közben felszabadítja Jeruzsálemet majd annak királyává lesz.⁷⁹ A „voyage d'outre-mer” és a szent zarándoklat álma lett minden valamirevaló loagnak, s ezekben a nagyhatású, igen népszerű történetekben a „szaracénok ellen a hitét védő fehér lovag” képe szinte közhelynek számít. Arra,

⁷⁷ Hunyadi nevének latin változataira lásd FEJÉR, G.: *Genus et incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae Gubernatoris, Argumentis criticis illustrata*. Budae, 1844. 16., 17., 21., 23.

⁷⁸ *Chanson de Roland, texte critique, traduction et commentaire, grammaire et glossaire* par GAUTIER, L. Tours, 1895. 16 (110), 156 (550–553), 134 (122 fej.). A számos példa közül említjük még a „Chevalier au Cygne” (Lohengrin) történet népszerűségét. BOURASSIN, 274–275. A burgundi udvarban prózára átirí, illetve másolt művekről DOUTREPONT, G.: *Les mises en prose des Épopées et des Romans chevaleresques du XIVe au XVe siècle*. Bruxelles, 1939.

⁷⁹ A korban oly természetes „elhallások”, illetve „elírások és átírások” sora talán az Onidianus — Octavianus áthallást sem zárja ki (bár természetesen nem is bizonyítja).

hogy a fehér lovag és a szaracénok ellen (vagy a hitért) folytatott harc összekapcsolódása milyen természetességgel mehet végbe, ragyogó bizonyíték Olivier de la Marche Emlékiratainak előszava, ahol az ausztriai ház dicsőségét emelendő, éppen Frigyes császár alakja jelenik meg fehér gyolcsba öltözött lovagként.⁸⁰

Van azonban a korabeli francia történeti irodalomban (illetve irodalomban) expressis verbis „fehér lovag” is. Így például Jó Fülöp kíséretében többször is említi Monstrelet egy bizonyos „Blanc chevalier” jelenlétét, akinek nevét is ismerjük (de Noyelle ura).⁸¹ A rendkívül népszerű lovagtörténetek között szintén szerepel egy „Blanc chevalier”, akinek eredetileg XIII. századi története meglehetősen ismert volt a későbbi századokban is, ám kivételesen azon kevés lovagtörténetek közé tartozik, melyeknek még véletlenül sincs semmi közük a hitért folytatott, vagy a szaracénok elleni küzdelemhez: az enyhén korosodó, titokzatos fehér lovag csupán a hűtlenséggel kacérkodó, nálánál jóval ifjabb hitvesét leckézteti meg egy nagy „nemzetközi” lovagi torna megnyerésével.⁸²

Így az a furcsa helyzet áll tehát elő, hogy Hunyadit megelőzően is voltak „fehér lovagok” a francia történetekben, ám a törökellenes harchoz szigorúan semmi közük nem volt, vagy legalábbis nem az alapján tűntek ki; ugyanakkor számtalan olyan legendás lovagtörténet forgott közszájon, ahol a kereszténység „de facto” fehérbe öltözött bajnokai vitézül küzdött az igaz hitért, ám soha nem hívták őket – állandó névként – „fehér lovagoknak”.

Megjegyezzük itt, hogy e két vonulat összekapcsolását – igaz, némileg erőszakoltan és talán a véletlennek köszönhetően – Hunyadi nevei közül, (mint fentebb utaltunk rá) csak az Onidianus – Ovidianus – Octavianus kínálhatja.

Mai tudásunk és véleményünk szerint a francia történeti irodalom fent említett részének átvizsgálása alapján mindenestre egy rendkívül erős (különösen a burgundi udvarban tapasztalható) mitizálási hajlamot figyelhetünk meg a történeti események kapcsán, ami kétségtelenül kihat az idegen nevek értelmezésére, átformálására is.⁸³ A folyamat alól a számos csa-

80 „Frederic avoit une blanche pareure sur son harnois, pour estre cognu entre ses hommes; et portoit, à son bras dextre un grand volet de blanche soye...” MICHAUD – POUJOULAT, 310.

81 La Chronique d'Enguerrand de MONSTRELET, 1400 – 1444. Éd. par L. DOVET D'ARCQ. Paris, 1857 – 1862. I – VI. Société de l'Histoire de France. IV. 66., VI. 200.

82 LANGLOIS, Ch.-V.: La vie en France au Moyen Age de la fin du XIIe au milieu du XIVe siècle d'après des romans mondains du temps. Paris, 1924. 323 – 329.

83 Ladislás – Lancelot adaptálás egyrészt csak a királyokra vonatkozik, másokra nem (pl. a Franciaországban követségben lévő Pálóczy Lászlóra nem), s a XV. század során mindig a hitért folytatott harccal is kapcsolatban áll. Ugyanez az „átnemesítés” megtörténik esetenként a latin szövegben is (Ladislás – Laudislás), vagy olyan neveknél, amelyeknek fontossága kihangsúlyozandó (Constantinople – Constantinoble, azaz „Nemes-

tában győztes, ráadásul ugyancsak idegenül hangzó nevekkal összefüggésben emlegetett keresztény hadvezér sem lehetett kivétel. Ráadásul Hunyadi alakja, szerepe minden szempontból alkalmas volt arra, hogy mítoszteremtés tárgya legyen, a befogadó közeg ezt nemcsak lehetővé tette, hanem meg is kívánta. A Hunyadi-mítosznak tehát ez az eleme is a török fronton született, s a „fehér lovag”-mítosz franciaországi kialakulása véleményünk szerint a döntő lökést Konstantinápolyból kapta. Hogy egy esetleges név-átfordításról van-e szó eredetileg, vagy a korban oly gyakori elhalálásról (a második rigómezei csatáról küldött francia nyelvű beszámoló mindkét változatot emlegeti), azt a most rendelkezésre álló adatokból aligha lehet eldönteni. Mindenesetre Hunyadi a Bizáncból származó francia szövegben „Blanc” lett; „chevalier Blanc”-á azonban nem vált, ez későbbi fejlődés eredménye. Ebben a folyamatban egyelőre sokféle képzetársítás lehetséges. Az sem kizárt, hogy valamennyien egyszerre, vagy egymást követően, de egymást erősítve hatottak.⁸⁴ Ugyanakkor a „fehér lovagként” gazdagított Hunyadi-kép megtette az utat „visszafelé” is, hiszen mint láttuk, Ransanus már a nyugati népekre hivatkozva mondja Hunyadi Johannes Blancus-nak. A Hunyadi kimagasló hőstetteiről, katonai sikereiről szóló híradások termékeny közegbe hullottak, így lett a francia nyelvű történeti irodalom leghíresebb „fehér lovagjává” a XV. század közepén. Francia földön azonban nem maradt sem olyan személy, sem olyan politikai irányzat, amely a Hunyadi-mítoszt továbbvihette volna, egyrészt, mert a történetírók a „politikai ellentáborban” folytatták,⁸⁵ másrészt, mert semmi pozitív politikai érdek nem kapcsolódott francia területeken éppen csak szárba szökkenő „chevalier blanc” mítoszához. Ugyanakkor általában véve is letűnni látszik ezen a vidéken a középkori mítosz-teremtés korszaka,⁸⁶ nem úgy, mint azokon a területeken, ahol a török elleni harc többé már nem is csak a politika, hanem a hétköznapi élet konkrét problémájává lesz.

Konstantinápoly”). A mítosz ezekután továbbgyűrűzhet, Olivier de la Marche-nál már „Lancelot d’Autriche” található. LA MARCHE. 311. A Lancelot-mítosza CSERNUS. Lancelot, roy de Hongrie...

84 Noha igazolható nyomai nem találtam, ilyen vonulat lehet a Janko – Yanko – Bianco – Blanc, vagy egy Leukosz – Blanc – Blancus változatot. Ugyanakkor Nándorfehérvár gyakori feltűnése a szövegekben (Nándoralba) szintén segíthette Hunyadi nevének a „fehér” színhez kötését. Általában véve megnehezíti a következtetések levonását, hogy a névdeformálódások valójában semmiféle szabályhoz nem igazodnak.

85 E tekintetben kifejezetten feltűnő, hogy THOMAS BASIN krónikáiban a Hunyadiak említésének nyoma sincs. BASIN, Th.: Histoire de Charles VII. Éd. et trad. SAMARAN. Ch. Paris, 1933. I–II. és Histoire de Louis XI. Éd. et trad. SAMARAN, Ch. Paris, 1963–1972. I. I–III.

86 A mítoszok szerepének alakulása, fokozatos lebomlása jellemző a XV. századi történetíráásra, különösen Commynes műveiben igazolja DUFOURNET: La Destruction des mythes dans les Mémoires de Ph. de Commynes. Genève, 1966.